

ХУДОЖНІЙ ЖИВОПИС ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО ЗАСОБОМ АХРОМАТИЧНИХ КОЛЬОРАТИВІВ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «ДИВО»)

У статті схарактеризовано способи стилістичного використання ахроматичних кольоративів у художньому мовленні Павла Загребельного (на прикладі роману «Диво»). Досліджено, що ахроматичні кольоративи реалізують конотативні значення, пов'язані з: 1) глибинним змістом, зумовленим народними міфологічними уявленнями; 2) фольклорними та літературними традиціями; 3) індивідуально-авторським баченням світу.

Ключові слова: художній живопис, спектр, кольоратив, ахроматичний кольоратив.

Татьяна Мишенина. ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЖИВОПИСЬ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО ПОСРЕДСТВОМ АХРОМАТИЧЕСКИХ КОЛОРАТИВОВ (НА ПРИМЕРЕ РОМАНА «ЧУДО»)

В статье охарактеризованы способы стилистического использования ахроматических колоративов в художественной речи Павла Загребельного (на примере романа «Чудо»). Исследовано, что ахроматические колоративы реализуют коннотативные значения, связанные с: 1) глубинным содержанием, обусловленным народными мифологическими представлениями; 2) фольклорными и литературными традициями; 3) индивидуально-авторским видением мира.

Ключевые слова: художественная живопись, спектр, колоратив, ахроматический колоратив.

Tetyana Mishenina. PAVLO ZAGREBELNYI'S ART PAINTING BY ACHROMATIC KOLORATIVS (BASED ON THE NOVEL «MIRACLE»)

In this article the ways of stylistic usage of the achromatic kolorativs in Pavlo Zagrebelnyi's artistic speech are characterized (based on the novel «The Miracle»). It has been investigated that achromatic kolorativs implement connotative meanings, connected with: 1) deep content, due to popular mythological representations; 2) folklore and literary traditions, and 3) individual author's vision of the world.

Key words: art painting, spectrum, kolorativ, achromatic kolorativ.

У сучасній україністиці кольороназви утворюють кількісно багате та якісно різноманітне лексико-семантичне поле. Кольороназви, що входять до його складу, характеризуються неоднаковим семантичним наповненням, різною словотворчою структурою та граматичним оформленням. Його домінантними одиницями є номінації спектру, що відображає базові колірні уявлення людини й належать до констант духовної та матеріальної культури.

У лінгвістиці проблема кольороназв знайшла своє послідовне висвітлення в кількох аспектах. Назви кольорів становлять об'єкт наукових студій у галузі порівняльного мовознавства (О. Коваль-Костинська, Н. Пелевіна); етнолінгвістики (А. Вежицька, Г. Яворська); психолінгвістики (Л. Лисиченко, Т. Ковальова, С. Григорук, Р. Фрумкіна); історичної та описової лексикології (М. Чікало, Н. Бахіліна, О. Панченко, В. Мур'янов); семасіології (Р. Алімпієва, О. Вербицька, А. Висоцький, Л. Грибова, О. Дзівак, А. Кириченко, А. Критенко, Т. Пастушенко, В. Фридрак).

Основними положеннями щодо розуміння сутності кольору з позиції лінгвістики є: 1) колір є семантичною універсалією; 2) колір характеризують незалежні одна від іншої ознаки – відтінок, яскравість і насиченість; 3) основною одиницею кольоропозначень визначається базисний (основний спектральний) колірний термін; 4) кількість універсальних базисних (спектральних) колірних термінів обмежується спектром [1].

Використані в живописі терміни *колір*, *колорит* [6, с. 163] стали основою для послуговування під час лінгвістичного аналізу тексту термінів *кольоративи* і *кольористична*

лексика. З теорії образотворчого мистецтва переносяться не лише назви, а й поняття, які в них вкладаються. Зокрема, термін *колотит* реалізує значення цілісного, сукупного взаємовпливу кольорів один на одного з метою вплинути на емоційно-чуттєву сферу пізнання людиною світу. Зауважимо, що аналогічне значення перед собою ставить і письменник – розширити семантичні можливості використання кольору в поетичному тексті, причому гама використаних кольорів може коливатися.

Розгляд особливостей функціонування кольоративів в художньому мовленні передбачає врахування об'єктивних та суб'єктивних чинників його формування. Серед об'єктивних чинників визначальними є: 1) особливості смислового наповнення колірних концептів у національній мовній картині світу; 2) традиції творення колірних образів у мові фольклору та художньої літератури. Водночас продовження та розвиток традицій поетичного світобачення (а також відштовхування від традицій) слід розцінювати як суб'єктивний процес, що відповідає ідейно-художнім настановам творчості митця [5].

Для створення художніх образів письменники використовують широкий спектр відтінків фонових кольорів, що допомагають відтворити власне світосприйняття та естетично-художню позицію, створити неповторні індивідуально-авторські кольористичні фрагменти реальності шляхом переосмислення слів, надання їм ширшого конотативного (додаткового) значення. Живописне сприйняття світу в художній літературі окреслене кольоровою гамою, поглиблює ідейно-тематичну основу творів, надає переконливості й різноманітності.

Художній живопис Павла Загребельного на рівні естетичного потенціалу ахроматичних кольоративів не знайшов послідовного висвітлення.

Мета статті – схарактеризувати способи стилістичного використання ахроматичних кольоративів у художньому мовленні Павла Загребельного.

Ахроматичними кольорами вважаються ті, які різняться один від одного за ознакою *світлість*. До ахроматичних кольорів належать білий, чорний і всі проміжні між ними сірі кольори. Світлість кольору залежить від здатності предмета відбивати більшу чи меншу кількість світлових променів, які падають на неї. Ахроматичні кольори максимально окреслюють рефлекс у живописі – пошук кольору і світла на будь-якому предметі, що виникає тоді, коли на цей предмет потрапляє відблиск від довколишніх об'єктів. Тонке і точне відтворення рефлексу сприяє передаванню об'єму, багатству кольорів і відтінків зображуваної природи у їх складному взаємозв'язку. Розглянемо стилістичні можливості ахроматичних кольоративів задля відтворення художнього живопису в романі Павла Загребельного «Диво».

У Словнику синонімів кодифіковано такі значення кольоратива *чорний*: *Чорний 1 (темноволосий), чорнявий, чорноволосий; Чорний 2 (кольору сажі, вугілля), смолянистий, смоляний; Чорний 3 (який потребує багато сил, витривалості) копіткий; Чорний 4 (який не викликає схвалення) поганий, ганебний; Чорний 5 (важкий, безпросвітний) безрадісний* [3, с. 43].

Чорний колір містить виразний оцінний момент – негативну оцінку чогось або когось. Широкий діапазон значень цього кольору мотивується тим, що вважають початком кольороутворень. Чорний колір переважно реалізує значення «поганий», «негативний», «ганебний». Залежно від лінгвістичних умов спостерігаються такі емоційно-змістові компоненти: «важкий», «безпросвітний», «безрадісний».

Авторська позиція щодо осмислення сутності чорного кольору виявляється в перевазі традиційного сприйняття: *Він знав тепер, що червона барва означає кохання й милосердя, небесна – вірність, біла – невинність, радість, зелена – надію, вічність, чорна – жалобу, смуток...* [2, с. 173].

Чорний колір – це перш за все символ землі, що становить контраст з білим; активним є відтінок страждання, безвиході: *Отоді й закипали криваві бої між володарями турацького царства, ревище стояло над пуцею, ламалися дерева, летіла догори чорна земля, тріщали роги, дужчий долав слабшого, вминав його в багновисько...* [2, с. 59].

Виокремлено такі групи кольоративів на позначення ознак, співвідносних із якостями:

1. Рослин – *чорний (мертвий): Поет перший вчепився поглядом у гілочку, що несміливо стриміла збоку, ще по-зимовому чорна, кострубато-незграбна, мов уламок абстрактної*

скульптури або небачений корал [2, с. 9]; Тут були **квітки** навіть **чорні**... Поміж яворами зеленіючими мертво чорніли всохлі [2, с. 165].

2. Тварин – чорний (лихий, сильний, агресивний): Найчастіше Рудь сікався до великого, мов **чорна** гора, тура, який бутів грізно і потужно [2, с. 60].

3. Зовнішньої характеристики людини – чорний (насичений) колір волосся: ... руді й русяві **бороди і вуса**, текло по бородах, попадало в роти й не попадало в роти, і світ тут ішов у круговерть... [2, с. 106]; Високий, міцно збудований, майже атлет, густе **чорне** волосся, що йому позаздрили б усі ті лисіючі і геть лисі, великі виразні очі, мов на фресці [2, с. 130];

4. Рідини, речовини – чорне (тлусте, насичене кольором) багно; чорна (непрозора; така, що викликає страх; утаємничена; наділена надзвичайними властивостями) вода; чорний (насичений, настояний) мед: ...чійсь необачний кінь вскочив передніми ногами в зелену трясовину, рвонувся назад, вибрижуючи не торкану зелень чвирки **чорного** багна [2, с. 142]; Понад берегами озера, позабрідавши в **чорну** воду, стояли могутні, давно літні явори [2, с. 165]; ... а навкруги чорніли відкриті роти, зблискували білі зуби, вмочувалися в густі меди **чорні** [2, с. 130].

Непрямі номінації кольору засвідчують такі особливості використання:

1. Колір як негативна якість (кореляція форми і внутрішнього змісту): Він став з повного розбігу, аж схитнувся наперед туди, звідки насмішковано видивлялася на нього **чорними** пустими **очодолами** крейдяно-бліда коняча голова і шкірила зуби, мов сама смерть [2, с. 46].

2. Компонент християнської символіки (ікони, хрести): Тепер Сивоок знав, що Київ – це й не білі боярські дома, і не гостроверхі церкви з дерева потемнілого й восково-чистого, і не **хрести, чорні** а чи золоті, і не кам'яні тереми, сірі, з червоними наличниками вікон... [2, с. 115]; Отава сам вигадав **чорне тло** для ікон у коридорі, здається, саме цим остаточно доконав свою колишню дружину, яка ще згоджувалася хоч якось існувати в музеї, але вже в чорноті могили – аж ніяк! [2, с. 130].

У реченні Отак би й жити йому поміж деревами, в цьому світі, де залежиш тільки од власного вміння й сприту, де немає ні ситників, ні дурнувятих тюх, ні **отих чорних, із срібними хрестами** [2, с. 63] спостерігаємо використання субстантивованого прикметника. За такого використання йдеться про іменниковий синонімічний ряд: Чернець (член релігійної громади, який прийняв постриг і дав обітницю вести аскетичний спосіб життя); монах, чорноризець, аскет, брат [3, с. 584].

Павло Загребельний майстерно відтворює розуміння чорного як чинника невідворотного зла, непізнаного і незрозумілого: Багно зітхало під конем, булькотіло, поки він безпорадно вибрюхував ногами, сподіваючись обіпертись ними об що-небудь, і на те відчайдушне змагання коняча з **чорною** засмоктуючою **глибиною** дивилися з одного боку спантелічені люди, а з другого боку – недосяжний тепер олень [2, с. 41].

Окрему групу становлять номінації кольору, що актуалізують емоційний компонент:

1. На позначення зброї, її властивостей: Сивоок тихцем спробував підняти зброю, вхопився обіруч за **чорну рукоять**, похилив тяжке залізо на себе, смикнув догори і впав, накритий безжальним тягарем [2, с. 33] – значення кольору частини зброї; Тяги́ва тихо бринькнула, і **чорна стріла** хижко мигнула вниз, щоб разом покінчити з рудим [2, с. 148] – значення кольору зброї із додатковим компонентом невідворотного впливу, символу смерті.

2. На позначення робочих місць та одягу: По той бік хапливо протупотіли чоботи, двері відчинилися, озвірений солдат в розстебнутому мундирі з **чорним** цератовим **фартухом** на животі вискочив до Отави [2, с. 137]; Сивоок уявив собі, як сидять у затишних, пропахлих димом хижках мудрі діди й маленькими молоточками кують срібло й золото, виковають такі гривні, як ото в Звенислави на руці, а поряд, у **чорних кузнях**, серед спекоти й червоного полум'я ковалі роблять мечі... [2, с. 165] – значення кольору як символу результату важкої, довготривалої роботи.

Чільне місце у творі «Диво» посідає ахроматичний кольоратив **білий**.

Кольоратив **білий** утворює такий синонімічний ряд: біленький, білявий, білястий, білесенький, білий-білісінський; (колір) молочний, білосніж-, сніжнобілий, лелійний, крейдяний; (день) світлий, ясний; (- голову) сивий, сивоволосий; (на вигляд) блідий; (сорочка) чиста; (вино) прозоре, безбарвне [3, с. 17].

У романі «Диво» білим кольором позначено предмети, які актуалізують оцінний компонент у структурі семантичного значення. Зокрема, романіст використовує білий колір у значенні «чистий», «радісний», «приємний»: *Родим мовчки виносив йому шмат срібла, кидав зневажливо. Ситник ловив його, виважував на долоні, і Сивоок щораз більше переконувався, що поважає той зовсім не діда, а оті шматки **тьмаво-білого металу*** [2, с. 37]. Однак такі смислові асоціації можуть втрачатися: *Собор стояв посеред снігів, у холодній білій самотизні* [2, с. 350].

Біла фарба супроводжує красу, виступаючи як усталений епітет у виразах: *Воно налетіло з-за вигину гостроколу, сяйнуло золотом волосся, **білими ноженятами й рученятами**, воно підбігло до знавіснелих, засапаних, здичавілих, вдарило маленькими кулачками по пухкій Ситниковій спині...* [2, с. 71].

Семантично місткі й образно глибокі слова з кольористичним компонентом, які називають зовнішні ознаки людини: – *Біснуватий єси?* – *закричав чоловік, і лише тоді Сивоок повернувся на тверду землю і побачив коло себе **білявого бородатого чоловіка** в розстебнутому на грудях корзні...* [2, с. 99]; ... *а навкруги чорніли відкриті роти, зблискували **білі зуби**, вмочувалися в густі меди чорні, руді й русяві бороди і вуса, текло по бородах, попадало в роти й не попадало в роти, і світ тут ішов у круговерть...* [2, с. 106].

Прикметним для ідиостилю Павла Загребельного є передавання засобом кольоратива внутрішнього світу персонажа: *Всі, як один, безбороді, всі з дивними дворогими валами на плечах, всі зодягнені в неоднакові голубі з золотим шиттям безрукавки, підперезані широкими червоними хустками, поверх безрукавок мали блідо-голубі грецькі плащі-епілорики, на головах – башлики з тої самої тканини, що й безрукавки, йшли збайдужілі, з пустим, мовби **білими очима*** [2, с. 305].

У художній тканині роману «Диво» кольоратив *білий* на позначення зовнішніх рис людини реалізує протилежні значення корелятивно до авторської рефлексії: *Стояв на валу серед густої нетоптаної вже, мабуть, безліч літ трави, дивився то на Яворове озеро, заковане в обійми лісів, то на город з його лисими пагорбами й зелено-кипучими подолами, бачив унизу, на зеленому мурігу, Ягоду з її **сороміцько-білими ногами**...* [2, с. 165] – ознака жіночої краси, звабливості; ... *багатий був вельми варяг, нажився в Києві, двір вибудував коло княжого терема, збирав хутра, срібло, золото, викохав сина красною лицем і дужого та **білотілого*** [2, с. 108] – ознака здорового духу й організму.

Кольоратив *білий* також реалізує значення зовнішніх ознак тварин, які асоціюються з конструктивними чи деструктивними станами: *Величні бики, темно-сірі, з широкими **білими смугами** вздовж хребта, роздумливо потолочували траву, таку високу й густу...* [2, с. 57] – величність – розважливості – білість; *Він став з повного розбігу, аж схитнувся наперед туди, звідки насмішувато видивлялася на нього чорними пустими очодолами **крейдяно-бліда** коняча голова і шкірила зуби, мов сама смерть* [2, с. 46] – минувшість – смерть.

Поширеними є кольоративи на позначення білого кольору верхнього одягу. Автор майстерно відтворює автохтонність матеріальної культури часів Київської Русі, коли колір одягу указував одночасно на елемент культури і соціальний статус: *Бігло просто до Ситника, вицілювало в його розкриті обійми тонке, довгоноге, в **білій** лляній **сорочечці**, з довгими у нестерпному сяйві волоссям...* [2, с. 52]; *Звенислава кивала служебкам, одягненим у **білі** довгі **сорочки**, щоб підкладали гостям, підливали їм, сама не доторкувалася ні до їжі, ні до питва* [2, с. 168]; *Ніхто не носив зброї, одягнені були не в шкури, а в **білу** полотняну **одіж**, в жінок і дітей на комірах і рукавах було багато предивних вишивок, чоловіки не балувалися такими розкошами* [2, с. 155].

Християнська традиція відтворена у використанні усталеного сполучення *білий світ* (Божий світ): – *Хіба що скуштувати, – надув черевань товсті щоки, між якими плавали десь углибу блакитні озеречка очей, – бо скільки літ на **білому світі** прожив, а ще й не випив ніде нічого, саме куштування та лизькання* [2, с. 111]; *Видно, була то святиня цих захованих од **білого світу** людей, святиня, вибудована хтозна й коли і хтозна й ким, бо не вірилося, щоб хтось з нині живущих був здатний на таке будування й прикрашення* [2, с. 155].

Художній живопис прозаїка своєрідно розкриває сутність і перебіг природних явищ: *Того дня, як прийшов він на світ, повсюди лежали **неторкано-білі сніги**, і сонце яро горіло над ними – велике низьке сонце над по дніпрянськими пущами...* [2, с. 30]; *Ще вперше почуте, воно яріло*

червінню над зеленістю землі, а ще дужче – над **білими снігами** тихих зим [2, с. 115] – утаємниченість, казковість, чистота.

Використовуючи прийом абстрагування, автор оригінально передає засобом кольоративів відчуття легкості, невагомості у сприйнятті довкілля: *Але ніде – жодної барвної плямочки, жодного доторку пензлем, нічого, біла пуста* [2, с. 28]; *Дереvence стояло все в біло-рожевій ніжності, таке нереально-легке, що боязко було простягнути до нього руку...* [2, с. 30].

Змістова структура поняття «білий» містить і світлову ознаку «ясний», «світлий», «чистий». Очевидно, вона виникає під впливом первісного асоціативного зв'язку білого кольору з концептом «сонце», «світло». Слова, що належать до тематичної групи «світло» набувають у прозовому тексті значення колірної ознаки «світла»: ... *жоден літописець або хронограф не занотував нічого світлого, ніжного, людяного, а тільки кров, руїни, зради, підступи* [2, с. 69]; ... *за покритою низькими осінніми хмарами стародавнього Оболонню, сталеву зблискував Дніпро і вгадувалася світла Десна, що зливалася з своїм древнім отцем* [2, с. 81] – компонент «світло» відображає енергію води.

У семантичній структурі кольоратива *білий* спостерігаємо компонент *сивий* на позначення кольору волосся. Асоціація білого з сивиною реалізують значення *людина похилого віку*: ... *Не вірячи власним очам, спостеріг серед молодих жінок, серед дітей і сивих дідів високого художого хлопця в сірому пальтечку і насуненій на самі брови кепці* [2, с. 92].

Оригінальною є асоціативність із су переживанням довкілля, коли орнітоніми використовуються як знакові задля констатації невідворотності історичної події: *Старі сиві птахи, злякані згуком походу, важко злітали понад галяву, і їхній повільний крик наганяв тугу за вільними просторами* [2, с. 141].

Семантика кольору *срібний* в ахроматичних кольоративах *чорний – білий* актуалізується за умови поєднання з відповідними лексемами на позначення: матеріалу, з якого зроблено предмет: ... *з того кінця горбка, що був ближче до хижі, стриміла з землі дерев'яна подобизна того срібного хреста, що ним вимахував чорний зайда в ніч убивства Родима* [2, с. 49]; *А коли той налив йому великого срібного ковша і подав, черевань вихлебтав мед трьома потужними ковтками, визвірився на медовара* [2, с. 110].

Досліджуючи семантику кольоративів, реалізовану в художньому мовленні, виходимо з розуміння, що їх семантична структура є багатошаровим комплексом із семою кольору, на яку можуть накладатися конотативні ознаки, пов'язані з: 1) глибинним змістом, зумовленим народними міфологічними уявленнями; 2) фольклорними та літературними традиціями; 3) індивідуально-авторським баченням світу.

У романі «Диво» стилістичний ресурс мають лексеми на позначення чорного і білого кольору. Чорна барва утворює синонімічний ряд – *чорний, зчорнілий, розпанахано-чорний, лискучо-чорний мертво чорний*; біла барва – *білий, блідий, білявий, біло-рожевий, крейдяно-блідий, неторкано-білий, тьмаво-білий, сороміцько-білий, білотілий; світлий, срібний, сріблястий, сивий*.

Перспективи подальших досліджень з окресленого напряму полягають у дослідженні стилістичних можливостей кольоративів спектру у творчості Павла Загребельного. На окремий розгляд заслугове питання структурування навчального матеріалу у змісті дисципліни «Лінгвістичний аналіз тексту» під час вивчення синкретичних художніх образів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будагов Р. А. Введение в науку о языке / Р. А. Будагов. – М.: Просвещение, 1965. – 492 с.
2. Загребельний П. Диво: роман / П. Загребельний. – К.: Махаон-Україна, 2001. – 576 с.
3. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / Святослав Караванський. – 3-є вид., опрацьоване і доповнене. – Львів: БаК, 2008. – 512 с.
4. Сучасна українська літературна мова / [за ред. О. Т. Волоха]. – К.: Вища школа, 1976. – С. 70-73.
5. Ходанич Л. Колір у системі етнічних цінностей українців / Л. Ходанич // Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 4. – С. 10 – 13.
6. Щербина В. Г. Практична композиція: [навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів] / В. Г. Щербина. – Кривий Ріг, 2009. – 180 с.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2014 р.